

Исследовано содержание принципа верховенства права. Проанализированы научные подходы к толкованию данного принципа. Определено место принципа верховенства права в системе принципов правового государства, в частности его связь с принципом реальности прав и свобод граждан.

The content of the rule of law principle is researched. Scientific approaches to interpretation of this principle are analyzed. The place of the rule of law principle in the system of principles of a legal state, in particular its relation to the principle of human rights and freedoms reality is determined.

УДК 340.116:796

М. А. Тіхонова

ДО ПРОБЛЕМИ ВИОКРЕМЛЕННЯ СПОРТИВНОГО ПРАВА

Визначено, що в теорії права виділяють два системних утворення: галузь права та галузь законодавства, подано обґрунтування самостійності спортивного права як елемента системи законодавства.

На сьогоднішній день як у російській, так і в українській літературі стало дуже модним поняття «спортивне право». Видаються підручники зі спортивного права [1], з міжнародного спортивного права [2], люди працюють у сфері спортивного права, є словник термінів зі спортивного права [3], досліджуються форми розгляду спортивних спорів [4] тощо. В Україні цей рух ще не набрав таких обертів, але чим ближче ми до 2012 року, тим частіше ми будемо стикатися з цим новим і не зовсім зрозумілим терміном «спортивне право».

Тож метою цієї статті є спроба розібратись, чи потрібно та чи можливо виокремити спортивне право в окрему галузь права, або комплексну галузь права або комплексну галузь законодавства.

У теорії права виділяють два системних утворення: галузь права та галузь законодавства.

С. С. Алексєєв так визначав галузь права: «це головний підрозділ системи права, що відрізняється специфічним режимом юридичного регулювання і охоплює цілі ділянки однорідних суспільних відносин» [5, с. 48]. «Право як єдина правова система Союзу РСР (що включає правові підсистеми союзних республік) безпосередньо складається з такого роду *крупних, відокремлених одна від одної* (виділено мною. – М. Т.) частин, котрі і називаються галузями» [6, с. 161]. О. Ф. Скакун визначає галузь права як відносно самостійну сукупність юридичних норм, яка регулює *якісно однорідну сферу* (виділено мною. – М. Т.) суспільних відносин специфічним методом правового регулювання [7, с. 266].

При визначенні галузі права можна відзначити цілий ряд її ознак. У кожній з галузей є свій предмет, тобто особлива сфера суспільного життя, особливий рід однорідних суспільних відносин – конституційних, трудових, земельних, відносин щодо соціального забезпечення та ін. Кожна з галузей має «своє законодавство», як правило, самостійні кодекси, інші кодифіковані законодавчі акти. Так, кримінальному праву відповідає кримінальне законодавство з приматом Кримінального кодексу; цивільному праву – цивільне законодавство з Цивільним кодексом і т. д.

І все ж головною особливістю кожної галузі є наявність особливого юридичного режиму («методу регулювання»), який характеризує те, як, яким способом (через дозволи, заборони, зобов'язання) здійснюється юридичне регулювання. До дозволів, скажімо, тяжіють цивільне та трудове право; до заборон – кримінальне; до зобов'язань – адміністративне. Кваліфікований юрист-практик знає, що позначення юридичних справ як кримінальних, трудових чи сімейних свідчить про те, що в кожному випадку діє особливий юридичний порядок, характерний для галузі, «ім'ям» якої позначена справа [5, с. 48].

Отже, наявність власного предмета і власного методу дає нам право стверджувати, що система юридичних норм, інститутів, що регулюють однорідні суспільні відносини, становлять окрему галузь права. Це, так би мовити, класична формула визначення галузі права.

Під предметом правового регулювання ми розуміємо фактичні стосунки людей, що об'єктивно потребують правового опосередкування. Коло їх досить широке і різноманітне – трудові, управлінські, майнові, земельні, сімейні та ін. Їм притаманні такі риси: 1) це життєво важливі для людини та її об'єднань відносини; 2) це вольові, цілеспрямовані (розумні) відносини; 3) це стійкі, повторювані і типові відносини; 4) це відносини поведінкові, за якими можна здійснювати зовнішній контроль (наприклад, юрисдикційними органами) [8, с. 270].

Під методом правового регулювання ми розуміємо сукупність прийомів юридичного впливу на поведінку людей, вироблених у результаті тривалого людського спілкування. При регулюванні суспільних відносин використовуються різні методи: імперативний і диспозитивний, альтернативний і рекомендаційний, заохочення та покарання. Їх застосування залежить від змісту відносин, розсуду законодавця, правозастосовної практики, рівня правової культури населення. Названі методи можуть діяти самостійно і в сукупності, у взаємодії один з одним.

Найбільш поширені і полярні за своїми характеристиками імперативний і диспозитивний методи. Імперативний метод побудований на відносинах субординації, підпорядкованості

одних суб'єктів права іншим. Він характерний для адміністративного, кримінально-виконавчого права. Диспозитивний метод передбачає рівність сторін і застосовується в галузях приватного права (цивільного, трудового, сімейного) [8, с. 270].

Звичайно, що ні окремого предмета, ні окремого методу в спортивному праві ми виділити не зможемо. Правильно з цього приводу зазначив О. В. Сердюков: «Слабкість підходу до спортивного права як до самостійної галузі права полягає в неможливості виділення особливих методів правового регулювання, властивих спортивному праву, а також відсутності особливого галузевого режиму, котрий має на увазі, що до відносин, які регулюються галуззю права, норми, котрі лежать за її межами, незастосовні» [9, с. 18].

Загалом проблема виділення окремих галузей права існує досить давно. На сьогоднішній день окремих галузей права набагато більше, ніж методів правового регулювання (господарче право, медичне право, податкове право, бюджетне право, інформаційне право, земельне право, екологічне право, морське право, торгове право і т. д.)

В. Г. Беляєв у якості критерію виділення галузі права пропонував прийняти самостійний вид юридичної відповідальності. На його думку, «...галузь права можна більш строго, ніж за критеріями предмета і методу, розрізнити за більш глибокої ознаці – наявністю або відсутністю інституту власної галузевої відповідальності» [10]. Даний критерій міг би сприяти виділенню нових галузей права. У сфері спорту можна виділити такий вид відповідальності, як спортивну дискваліфікацію – відсторонення спортсмена від участі в спортивних змаганнях, що здійснюється спортивною організацією за порушення правил виду спорту, положень (регламентів) спортивних змагань, за використання заборонених у спорті засобів (допінгу) і (або) методів, порушення норм, затверджених міжнародними спортивними організаціями. В. А. Тархов зазначав: «Здається, що галузі права і галузі законодавства повинні збігатися» [10].

Галузь законодавства – це великі об'єднання нормативно-правових актів за певними сферами правового регулювання суспільних відносин, які характеризуються єдністю змісту, форми і мають системні зв'язки між собою... У деяких випадках галузь законодавства збігається з галуззю права (кримінальне, цивільне), в інших – з підгалуззями права (авторське, водне законодавство). Навіть інститути права (наприклад, спадкування в цивільному праві) мають законодавство. Є й комплексне законодавство (господарське, транспортне, військове та ін.), яке містить норми кількох галузей права, що регулюють різні види суспільних відносин і тому не має властивого тільки йому

предмета і методу [7, с. 273]. Юридичні особливості соціальних норм, що входять у комплексну галузь, ніби розподілені за двома адресами. За своїми головними показниками (методом і механізмом правового регулювання) вони належать до тієї чи іншої основної галузі, підпорядковуються її загальним нормам, принципам, положенням. Їх структурні ознаки, особливості методу і механізму регулювання виражені в цих загальних нормах, принципах, положеннях. Отже, у кожному конкретному випадку можна абсолютно точно визначити, до якої основної галузі відноситься ця спеціальна норма [11].

С. В. Алексєєв визначає спортивне право як «...спеціалізовану комплексну галузь права, що формується в наш час (...) і являє собою пов'язану внутрішньою єдністю системою взаємопов'язаних правових, а також корпоративних норм, якими закріплюються основні принципи, форми і порядок фізкультурно-спортивної діяльності» [1, с. 133].

Питання правомірності існування комплексних галузей права та комплексних галузей законодавства існує досить давно. Багато хто з науковців підтримують першу тезу, але й багато хто вважає неможливим існування комплексної галузі права, а вважає, що комплексною може бути тільки галузь законодавства [12]. Ми ж, зі свого боку, підтримуємо точку зору С. С. Алексєєва, який у 1961 р. писав, що всі ті сукупності норм, які в літературі відносились до комплексних галузей (транспортне право, морське право, страхове право, банківське право та ін.), насправді не є підрозділами об'єктивно існуючої системи права. Усі вони відносяться або до галузей законодавства, або до галузей правової науки [13] (хоча в останні роки С. С. Алексєєв змінив свою думку [14, с. 143–152]).

Комплексна галузь законодавства характеризується тим, що вона включає норми кількох галузей права, які регулюють різні за видовим змістом суспільні відносини, що становлять відносно самостійну сферу суспільного життя. Предметом регулювання комплексних галузей законодавства, на відміну від галузей права, є не вид, а сфера суспільних відносин, що поєднує різні їх види. Будучи предметом регулювання норм кількох галузей права, вони разом із тим мають єдність, зумовлену спільністю ланцюгів і завдань людської діяльності. Єдність і взаємопроникнення галузевих груп суспільних відносин визначають спільність і взаємозв'язок норм права, що їх регулюють.

Є. В. Погосян правильно додає (хоча вона й підтримує точку зору С. В. Алексєєва, що спортивне право – це комплексна галузь права), що мова повинна йти саме про комплексний характер юридичних норм, котрі регулюють спортивні відносини [4, с. 3]. Поряд із нормами цивільного права, що визначають

правовий статус і відповідну діяльність організацій у сфері професійного та аматорського (додано мною. – М. Т.) спорту, діють норми трудового права, що закріплюють правовий статус спортсмена, тренера, обслуговуючого персоналу та інших учасників відносин у сфері фізкультури і спорту (додано мною. – М. Т.), норми адміністративного, податкового права, які стосуються державного управління в галузі спорту. ...Проте, з іншого боку, спортивні відносини регулюються і внутрішніми правилами, встановленими в рамках фізкультурно-спортивних організацій як на національному, так і на міжнародному рівнях. У першу чергу, ці правила стосуються порядку проведення спортивних змагань, тобто норми, що регулюють спортивні відносини, об'єктивно існуючи, розосереджені по різним нормативно-правовим актам [4, с. 3].

С. В. Алексєєв під предметом спортивного права розуміє організаційний комплекс суспільних відносин, що виникають у сфері фізичної культури і спорту – трудових і соціального забезпечення, державно-управлінських, фінансових та ресурсного забезпечення, господарських (підприємницьких), кримінально-правових, у сфері спортивної травматології та протидії застосуванню допінгу, міжнародних, а також процесуальних (щодо врегулювання спортивних суперечок) [1, с. 131]. Але С. В. Алексєєв не сказав, точніше не виділив ще й майнові та особисті немайнові відносини суб'єктів спортивного права, організаційні правовідносини, про які говорив О. А. Красавчиков [15]. Також учасники спортивних відносин можуть бути й суб'єктами права інтелектуальної власності. Отже, ми вважаємо, що до предмета спортивного права належать фактичні відносини людей, що складаються у сфері фізичної культури і спорту.

Крім того, доказом обґрунтованості того, що спортивне право слід розглядати саме як комплексну галузь законодавства, є ще й те, що воно має всі необхідні ознаки:

- наявність єдиного предмета правового регулювання – специфічні відносини у сфері спорту;
- наявність базового документа – Закон України «Про фізичну культуру і спорт»;
- наявність значної кількості джерел спортивного права різного рівня, їх узгодженість між собою та безперервний розвиток;
- наявність спеціального уповноваженого органу виконавчої влади, що здійснює функції щодо нормативного правового регулювання у сфері фізичної культури і спорту – Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту;
- наявність інститутів спортивного права, які не характерні для інших структурних частин систем права і законодавства (наприклад, інститут міжнародного олімпійського права);

– сучасна державна політика та регулювання в галузі фізичної культури і спорту передбачає приведення всього масиву «спортивних» нормативних правових актів у струнку систему з урахуванням розуміння спортивного права як комплексної галузі законодавства.

Що стосується іноземних держав, то в питанні виділення спортивного права як окремої галузі права немає однозначної думки і серед західних учених. За законодавством більшості європейських держав спортивне право являє собою особливу комплексну галузь універсальних і загальнообов'язкових норм, що формуються державою і громадянським суспільством, яка охоплює застосування норм права в спортивному середовищі та правове регулювання відносин між учасниками спортивного руху та спортивної діяльності (глядачами, спортсменами, тренерами, спортивними організаціями і т. д.) [4, с. 4].

На англomовній сторінці Wikipedia дано таке визначення спортивного права – це збірне поняття, що використовується для опису трудових спорів, які виникають як у сфері аматорського, так і у сфері професійного спорту. Спортивне право істотно перетинається з трудовим правом, договірним правом, антимонopolним законодавством і деліктним правом. Невід'ємною частиною спортивного законодавства є і регулювання питань, які стосуються наклепу і недоторканності приватного життя (переклад мій. – М. Т.) [16]. Схоже визначення дали юристи з Корнельської правової школи (США): спортивне право унікальним чином поєднує в собі антимонopolне, договірне, деліктне право, тим самим показуючи різноманітність відносин, що складаються в сфері спорту [4, с. 4–5].

На сайті Т.М.С. Asser Institute сказано, що спортивне право є досліджуваною галузю правового пошуку, що швидко розвивається. ...Основу спортивного законодавства складають національні та міжнародні спортивні регламенти. Але в основному спортивні заходи регулюються «звичайними нормами» публічного права. ...Спортивне право, по суті, являє собою прикладну галузь права, що стосується сфери спорту, яку регламентують норми всіх галузей права (переклад мій. – М. Т.) [17].

Едвард Грейсон (один з перших у світі фахівців щодо правовідносин, які виникають у сфері спорту [18]) вважає, що не існує такої юридичної дисципліни, як спортивне право, у неї немає правової підстави, оскільки ні загальне право, ні право справедливості не створили концепції юридичної дисципліни, що відноситься до сфери спорту. Кожна галузь права так чи інакше регламентує спортивно-правові питання, але це не створює нової галузі права [4, с. 5].

Із цією думкою можна погодитися, так спортивне право не можна поки що¹ виділяти в комплексну галузь права. Але як комплексна галузь законодавства спортивне право вже існує. Отже, спортивне право – це комплексна галузь законодавства, яка має розвинену структуру нормативних актів, що регулюють суспільні відносини, які складаються між учасниками у сфері фізичної культури та спорту.

Список літератури: 1. Алексеев С. В. Спортивное право России. Правовые основы физической культуры и спорта : учеб. для студ. вузов, обучающихся по спец. 021100 «Юриспруденция» и 022300 «Физическая культура и спорт» / под ред. проф. П. В. Крашенникова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2005. – 671 с. 2. Алексеев С. В. Международное спортивное право : учебник / С. В. Алексеев. – М. : Закон и право ; ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 895 с. 3. Бордюгова А. Ю. Словник термінів зі спортивного права / [уклад. Бордюгова Анна Юріївна]. – К. : Юстиніан, 2007. – 144 с. 4. Погосян Е. В. Формы разрешения спортивных споров : монография / Е. В. Погосян ; предисл. В. В. Яркова. – М. : Волтерс Клувер, 2011. – 160 с. – (Сер. «Гражданский и арбитражный процесс: современный взгляд»). 5. Алексеев С. С. Право. Азбука. Теория. Философия. Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М. : НОРМА ; ИНФРА-М., 1998. – 810 с. 6. Структура советского права / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1975. – 264 с. 7. Скаун О. Ф. Теория государства и права : учебник / О. Ф. Скаун. – Х. : Консум ; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с. 8. Алексеев С. С. Теория государства и права : учебник / С. С. Алексеев, С. И. Архипов, В. М. Корельский [и др.] ; под ред. С. С. Алексеева. – М. : НОРМА, 1998. – 453 с. 9. Сердюков А. В. Спортивное право как комплексная отрасль законодательства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства, история учений о праве и государстве» / А. В. Сердюков. – М., 2010. – 26 с. 10. Иванников И. А. Актуальные проблемы развития отраслей российского права / И. А. Иванников [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.journal-nio.com/index.php?option=com_content&view=article&id=149%3Apubl&catid=38&Itemid=77. 11. Брагановский С. Н. Спортивное право как отрасль российского права [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://justicemaker.ru/view-article.php?id=26&art=1164>. 12. Суханов Е. А. Современное развитие частного права в России // Юрист. – 2001. – № 3. – С. 2–7. 13. Поленина С. В. Комплексные правовые институты и становление новых отраслей права [Электронный ресурс] / С. В. Поленина // Правоведение. – 1975. – № 3. – С. 71–79. – Режим доступа: <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=1140036#ftnref5>. 14. Алексеев С. С. Проблемы теории права : курс лекций : в 2 т. Т. 1 / С. С. Алексеев. – Свердловск : Изд-во Свердловск. ун-та, 1972. – 396 с. 15. Красавчиков О. А. Гражданские организационно-правовые отношения / О. А. Красавчиков // Советское государство и право. – 1966. – № 10. – С. 53–57. 16. Sports law [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://en.wikipedia.org/wiki/Sports_law. 17. The International Sports Law Centre at the T.M.C. Asser Institute: from National Project to International Centre [Электро-

¹ С. С. Алексеев казав: «у більшості випадків, коли історично формується галузь законодавства, це одночасно означає, що перед нами становлення особливої галузі права... це пов'язано з тим, що тієї чи іншої галузі законодавства вже означає відоме перетілення в самій правовій матерії» [14, с. 148–149]

ний ресурс]. – Режим доступу: http://www.asser.nl/default.aspx?site_id=11&level1=13906&level2=13943. 18. Edward Grayson: barrister and specialist on sport and the law [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.timesonline.co.uk/tol/comment/obituaries/article4855567.ece>.

Надійшла до редколегії 24.02.2011

Определено, что в теории права выделяют два системных образования: отрасль права и отрасль законодательства, дано обоснование самостоятельности спортивного права как элемента системы законодательства.

The author defines that the theory of law provides two system formation: the branch of law and the branch of legislation. The author grounds a sports law as an element of legislation system.

УДК 340.1

О. С. Пінська

ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ФУНКЦІЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Розглянуто поняття правової культури. Розкрито особливості кожного виду правової культури та функції, які виконує правова культура в суспільстві.

На сучасному етапі розвитку нашої країни важливим фактором існування розвиненого суспільства є правова культура його населення. Кожна людина прагне жити в культурному суспільстві. Проте кожний громадянин має своє особисте уявлення про культуру та про якості, які повинна мати культурна освічена особа. Сьогодні рівень правової культури нашого народу залишається різним. Наше суспільство поділено на громадян із високим, низьким та задовільним рівнем правової культури, незважаючи на прагнення органів державної влади створити умови для його підвищення та отримати суспільство з високим рівнем правової культури.

Наразі дослідження правової культури є дуже актуальним та важливим у зв'язку з демократизацією суспільства, зростанням кількості правопорушень, байдужістю населення до правових знань та відсутністю потреб у використанні правових норм. Питання дослідження правової культури розробляли такі науковці, як Е. В. Аграновська, І. П. Зеленко, М. С. Кельман, В. В. Копейчиков, А. Ф. Нікітін, І. В. Осика, В. П. Сальников, Р. А. Сербін, О. Ф. Скакун та ін.

Мета даної роботи полягає в тлумаченні поняття правової культури, яке було запропоноване вищезазначеними науковцями, та комплексному аналізі функцій та видів правової культури. Ця стаття має довести важливість підвищення рівня правової культури для функціонування демократичної,